

Petőfi költészetének méltatása.

(Első közlemény.)

I.

Ötven esztendeje múlt, hogy Petőfi Sándor a segesvári csataterén hazájának szabadságáért meghalt, költői hírneve mellé megszerezvén a hősi halál dicsőségét.

A nagy költő és szabadsághős emlékének ünnepet szenteltek halála évében ország és világszerte. Mindenütt, a hova csak Petőfi életének valamelyes mozzanata fűződött, meggyújtották az emlékezet fáklyáját. Ámbátor Petőfiről beszélni, egyéniségét s alkotásait elemezni — ehhez nem kell alkalom: a Petőfi egyéniségének és költészetének megvitatása aktuális ma és aktuális leszen a tudományban mindenkoron.

És ha halála évében azok, a kik Petőfit szeretik — s a mívelt világon nincs senki, a ki ne szeretné — a szokottnál nagyobb érdeklődéssel fordultak is az ő csodás egyénisége felé, azért ez az érdeklődés más években is eleven, s minden évben gyarapítja a költőről földerített adatoknak az összeségét.

Ezen rendkívüli érdeklődésnek eredménye, hogy Petőfinek életét oly részletesen ismeri a világ, mint egyetlen más nagy emberét sem. Hiszen nemesak évről-évre, hanem hónapról-hónapra, sőt napról-napra, lépésről-lépésre követni bírjuk a földerített adatoknál fogva életének történetét. S Ferenczi Zoltán, ki Petőfi életét — tisztán az életét — három vaskos kötetben megírta, — három vaskos kötet egy 26 évig tartó emberéletről! — Ferenczi Zoltán művének előszavában kijelenti, hogy mindenképen óvakodott a részletezéstől, a mire a rendelkezésére álló adatoknál fogva bőven lett volna alkalma. S bizony akár még tíz olyan kötet kitelt volna a Petőfiről ismert adatokból. Hiszen évekig jelent meg nálunk folyóirat, mely tisztán

Petőfire vonatkozó adatokat közölt. S ma is alig múlik egy nap, hogy egyik-másik lapban ne olvashatnánk Petőfiről.

II.

Azonban elég különös, hogy míg a Petőfi életének földerítésén oly lankadhatatlan szorgalommal munkált a tudomány s az egész művelt világ; olyannyira, hogy a Petőfi-irodalom manapság már egész kis könyvtárt tesz ki: addig ebben a rengeteg Petőfi-irodalomban alig van egy-két tanulmány, mely a Petőfi költészetével foglalkoznék.

Petőfi egész költészetét elemező, filozófikus nézőpontból vizsgáló tanulmányunk úgy szólván csak kettő van. Mind a kettő kisebb terjedelmű s mind a kettő még az 50-es évekből való.

Az egyiket Salamon Ferencz írta, ki eleinte aesztetikai kérdésekkel foglalkozott, s csak később adta magát kizárólag a történettudomány művelésére; a másik Erdélyi Jánostól származik.

Salamon Ferencz tanulmánya főképp a Petőfi költeményeinek belső formáját fejtegeti mélyrehatóan; s a mi jellemzést Petőfi költészetéről egyik-másik kézikönyvben olvastunk, vagy a mit az iskolában tanultunk, az úgyszólván mind a Salamon Ferencz jeles tanulmányának kivonata volt. — Azonban ez a tanulmány nemesak e kiváló aesztetikust, hanem a későbbi Deák-párti politikust és történettudós Salamon Ferenczet is elárulja, ki a 48-as szabadságharcznak diplomáciai oldalát nem tudja helyeselni; s ezen felfogásból származhatott, hogy Salamon Ferencz Petőfinek csak magánvonatkozású költeményeit tudta méltatni; a többitől megtagadja a költői értéket.

Az Erdélyi János bírálata még szigorúbb, s az utókor véleménye még kevésbé adott igazat neki. Erdélyi Jánost pedig az a téves költői irány ragadta erre a szigorú ítéletre, mely a Petőfi költészetének utánzásából keletkezett nálunk a szabadságharc után, s a mely értéktelen szóköltészetet Erdélyi János kelmeiségnek nevezett.

Van azonfelül Gyulai Páluk egy kisebb tanulmánya *Petőfi hatásáról* (1854.) és egy nagyobb munkája Petőfi életéről és költészetéről, a mely főképp egy tekintetben becses: minő viszonyban áll Petőfi költészete az előtte való magyar költészethez? Egyébként a munka inkább ismertető jellemű, az egyes költeményekre tett értékes

biráló megjegyzésekkel. S hogy ez a munka valóban nem áll Gyulai egyéb, forma tekintetében klasszikus s irodalomtörténeti tudásunk előbbvitelére kiható műveinek a magaslatán, azt az is bizonyíthatja, hogy Gyulai Pál sohasem bocsátotta teljes nyilvánosságra; csak tanítványainak litografált kiadásában ismeretes.¹

Hasonlóképen ismertető jellemű az a munka, mely a jelen év folyamán Somogyi Gyula tollából megjelent „*Petőfi Sándor költészete*“ czímen, mely elfogadható csoportokra osztva ismerteti Petőfi költészetét, biráló megjegyzéseket téve úgy az egész csoportra, mint az egyes azon körbe tartozó jelesebb költeményekre. Ujabbán pedig *Ferenczi Zoltán* egy-két kisebb essay-je jó számba. Petőfinek egyik-másik költeményét különben sokan elemezték. Az „*Örült*“ ez. költeményének pl. egész kis irodalma van.

III.

De Petőfi egész költészetéről tiszta képet csak akkor fogunk nyerhetni, ha előbb külön-külön mindazon nézőpontokból vizsgálat alá vesszük költészetét, melyek a költői művek megítélésénél irányadók. Külön-külön kell azonfelül Petőfi költészetének egyes gondolatköreit a korban és az egyénben végbemenő evolúzió szerint, továbbá saját irodalmunknak és más irodalmaknak hasonló irányú termékeivel egybevetve tanulmányoznunk. S csak majd ha ilyen fajtájú tanulmányok fognak rendelkezésre állani Petőfi költészetéről, akkor fejtheti meg egy kiváló gondolkodó Petőfi egész lelkének megnyilatkozását; az egész költészetéről való teljes és állandóbb fenmaradásra jogot tartó vélemény csak akkor alakulhat ki.

Ilyen Petőfi egész költészetének megítéléséhez alapot szolgáltató tanulmány eddigelé azonban még igen kevés van. Ezek között azonban teljes elismeréssel kell fölemlítenem kettőt. Az egyiket a magyar irodalomtörténetnek régi nagy érdemű munkása, Imre Sándor írta, ki „*Petőfi és némely külföldi költő*“ ez. egész kötetet kitevő tanulmányában Petőfinek egyéniségét és költészetét a 19. századnak Petőfihez rokon idegen nagy költőivel veti össze. A másik Lenkei Henriktől való, ki „*Petőfi és a természet*“ ez. művében Petőfinek leíró költészetét tárgyalja.

¹ Kiadta legelőször (1877/78-ban) Szádeczky Lajos s azóta mások.

Van azonfelül még két kisebb igényű tanulmány, mely Petőfi költészetének egy-egy vonását világítja meg. A fiatalon elhalt nagy tehetségű Dömötör Jánosé, ki Petőfi családi költeményeiről írt igen tartalmas kis esszayt; a másik e sorok írójától ered.

Mindezek után nem szükséges kijelentennem, hogy az én, Petőfi költészetének egészéről való fejtegetésem is csak kezdetleges kísérletnek tekintendő, mely sem teljesnek, sem változhatatlan álláspontnak nem akar tartatni.

IV.

S hogy mindamellettt ezen nagy feladatra vállalkozom, teszem ezt azért, mert véleményem szerint azon érdeklődésnek, mely eddig Petőfi egyénisége iránt világszerte uralkodott, s a nagy költő legaprólékosabb életadatainak földerítésében nyilatkozott, — ennek az érdeklődésnek mostan oda kell irányúlnia, hogy a Petőfi költészetének legközelebbi és legtávolabbi rugóit, hatásának legmélyebb okait kifejtsse.

S az a hitem, hogy a mint a Petőfi életadainak földerítése nemcsak a szakemberek munkája volt, hanem az egész érdeklődő mívelt világ hozzájárult: hasonlóképen költészetének mélyebb elemzésében is részt fognak venni a nem szakemberek is.

És erős meggyőződésem, hogy a Petőfi költészetének mélyreható tanulmányozása olyan esztetikai, lélektani, néprajzi és kortörténeti tanulságokat fog szorgáltatni, minőket eddig csak egy Homerosnak és Shakesperenek a költői művei nyújtottak.

A 19. századot, nevezetesen első felét, még helyesebben a 18. század második felét s a 19. század első felét mind művészeti, mind tudományos, mind társadalmi alkotásai miatt bizonyára a legtartalmasabb századok egyikének fogja nevezni a történelem.

S a mi épen a művészetet, még közelebb a költészetet nézi, be kell ismerni, hogy ha az éposz és dráma terén a jelen század az előbbi századoknak alkotásaival fölértő műveket nem is termelt, — be kell ismerni, hogy a lírában minden előző század alkotásait fölülmulta úgy mennyiség, mint minőség tekintetében. Lamartine, Hugó Viktor, Beranger, Delavignet Kázmér, Burns, Byron, Tennyson, Longfellov az angoloknál, Goethe, Lenau, Schiller, Heine a németeknél, Leopardi az olaszoknál, Puskin, Turgenyew az oroszoknál,

Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi nálunk úgy az érzések és gondolatok mélységére, mint sokféleségére, a színeknek változatosságára nézve minden előzőjüknél nagyobbak, akár az ó, akár az újkori népek irodalmait vizsgáljuk.

A lírai költészet kánonjainak megállapításában bizonyára a 19. század költőinek alkotásai fognak főszerepet játszani. S erős hitem, hogy a mint Homeros műveit az eposz, Shakespere alkotásait a dráma törvényeinek megállapításában vette mintául a tudomány, úgy fognak egykor mintául szerepelni a mi Petőfinknek alkotásai a lírai költészet kánonjaiban. Egy újabb német világirodalomtörténeti könyv máris a mint Homerost „*az epikus*“-nak nevezi, hasonlóképen Petőfinek „*a lírikus*“ czímet adja.

V.

Mindezek után pedig a Petőfi költői egyénisége előállításának és költészete páratlan hatásának okait akarván felderíteni — mivel akkor értünk meg valamit, ha okviszonyba tudjuk helyezni, — mindenekelőtt azon okokat kell keresnünk, melyek a mult század második s a jelen század első felének nagy alkotásait létrehozták, s a mely okok különösen a lírai alkotásokban nagy eredményekkel jártak.

A szellemi alkotások lelki erők közrehatásának lévén eredményei, kénytelen vagyok egy-két lélektani törvényre utalni; nevezetesen a képzelő tehetségről, a fantáziának az értelmi tevékenységben való jelentőségéről és általában működéséről egyetmást mondani.

Az újabbkori lélektan a fantáziának nagyobb szerepet tulajdonít az értelmi tevékenységben, mint a régi, mely a fantázia működését különmemű tüneményeknek az összekapcsolásában: sfinxek, faunok, szatirok, kentaurok stb. alkotásában látta főképen. Az újabbkori lélektan a fantázia működését sokkal fontosabbnak itéli, s általában a tünemények jelentésének felderítésébe helyezi. Következéleg ott, a hol értelmi tevékenységről van szó, a fantázia működését is mindenütt föltaláljuk. Tudományos téren új elméleteknek, hipotéziseknek felállításában, erkölesi téren új életezélőknek kitűzésében, művészeti téren új harmonikus műveknek alkotásában nyilvánul. Azért fantáziát tulajdonítunk a tudósoknak, vallás alapítók-nak, államférfiaknak, költőknek, művészeknek egyaránt. S joggal

mondotta Voltaire, hogy Archimedesnek volt annyi fantáziája, mint Homerosnak. Newton fantáziájával fogta át azt a viszonyt, mely az alma földre esése és a bolygóknak mozgása között van. Széchenyi István, midőn fantáziája segítségével előre látta egész tisztán már 1844-ben a négy évvel utóbb beálló eseményeket, oly értelmi tevékenységet tanusított, mint senki sem kortársai közül.

A fantázia működését tehát a tünetnyek jelentésének, legtitkosabb rugóknak földerítésében kell látnunk. S az a kérdés, vajjon lelkünknek azon tehetsége, melyet fantáziának nevezünk, egyformán avagy különböző mértékben működik-e az egyes ember egyes életszakaszaiban, s esetleg magának az emberiségnek egyes életszakaszaiban, az egyes történelmi korszakokban.

Az első kérdésre: vajjon valamely embernek egyes életkoraiban különböző tevékenységet fej-e ki a fantázia, rövid megfontolás után igennel felelhetünk. A fantázia tevékenysége u. i. a tünetnyek jelentésének földerítésében, ok- és célviszonyának megértésében állván, természetes, hogy gyermek- és ifjúkorunkban, a mikor még a legkevesebb tünetnynek a jelentését, értelmét ismerjük, a mikor tehát a legtöbb tünetnynek a jelentését kell földerítenünk: természetes, hogy a gyermek- és ifjúkorban a fantázia sokkal intenzívebben működik.

De ezek után azt is beláthatjuk, hogy a fantázia az emberiségnek egyik korszakában is intenzívebben működik, mint a másokban. Nevezetesen az olyan korszakokban fog erősen működni az emberek fantáziája, a mikor az emberiség a tünetnyekről való régi felfogásait — különböző lelki okok következtében — kénytelen megváltoztatni; a mikor tehát a dolgoknak új értelmet, új jelentést kölcsönzünk, mi csak a fantázia segítségével esik, a mint a fantázia segítségével fogjuk fel gyermekkorunkban a körülöttünk tapasztalt tünetnyeknek az értelmét is.

Tehát az új eszmék, új felfogások korszakában működik erősebben az emberek fantáziája; s az emberiség életét épen a mozgó új eszméáramlatok szerint szoktuk korszakokra osztani. S a fantáziának az ilyen új eszméáramlatok korszakában való intenzív tevékenységéből érthető meg, miért alkot nagyot, eredetit az ilyen korszak tudományban, művészetben és társadalmi téren egyaránt.

VI.

Nagyobb fordulón pedig az emberiség sohasem ment át, mint a múlt század második felében, azoknak az eszméknek az elterjedésével, azoknak az új felfogásoknak a lélekben való meggyökeresedésével, a mely eszmék a nagy francia forradalmat születték. Ezek az eszmék két évezredes felfogást irtanak ki, a tüneményeknek két évezred óta világszerte vallott értelmét változtatják meg, midőn a dolgok értelmét nem a teologia álláspontjáról, hanem a szabad ész világánál akarják megfejteni. Ezek az eszmék két évezred óta kialakult és megkövesedett osztályzatokat tördelnek szét.

Elgondolható, minő emóciókat idéztek elő ezen eszmék a lélekben; elgondolható, mennyire foglalkoztatták a fantáziát, mikor a tüneményeknek kétezer év óta vallott jelentése helyébe új jelentést vettek föl.

Ebből érthető meg azon gazdag tudományos és költői irodalomnak előállása a múlt század végén minden európai műveltségű államban. S ebből érthető meg, hogy Németországban ezen eszmék hatásának idejével egybeesvén a német egység érzetének a fölébredése, ott az irodalom ezen időben éri el kulminációját egy Lessing, Schiller, Goethe stb. alkotásaiban.

S hogy ezen új eszmeáramlat, a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméje, a költészetben épen a lira terén eredményezett bámulatos tüneményeket, azt könnyen megérthetjük, ha meggondoljuk, hogy ez az eszmeáramlat az emberi egyéniséget, az egyedi öntudatot teszi meg a dolgok középpontjának. Ezen kor eszmeáramlata olyan magas polezra helyezi az emberi egyéniség értékét, a minőről a görög római világban szó sem lehet, a minőről csak a kereszténység alaptanaiban van sejtetem, a minthogy ezen egész eszmeáramlatnak gyökere a krisztusi tanokban keresendő.

S ez a korszak, mely az egyéniség értékét ilyen magas polezra helyezi, melyben Kant Imanuel filozófiai rendszere keletkezik, a mely ezt a világot nem realisan létezőnek vallja, csak az emberi lélek kivetítésének, az öntudat alkotta hallási, látási, tapintási, szaglási és ízlési képzetek összességének csak természetes, hogy az ilyen korszak a költészetben azon műfajnak, a lirának erős föllendülését fogja eredményezni, melyben a költő a saját egyéni lelkének a tartalmával lép elénk.

Ime, a múlt száz második s a jelen száz első felében keletkezett nagy alkotásoknak magyarázata, s ime a magyarázata ezen korszak költői irodalmában a nagy lírai költők előállításának, a mire fejtegetésem elején czéloztam!

VII.

Hogy állunk már mostan mi, magyar nemzetül, ezen átalakulással szemben?

Megadja rá a feleletet a magyar tudományosságunk egyik kitünősége, Concha Győző, „*A 90-es évek reformeszméi és előzményeik*“ cz. igen tanulságos munkájában.

A magyar nemzet — úgymond — átaluszsza a 18. száz felvilágosodásának nagy fordulóját.

Azt hiszem azonban, hogy Concha Győző kiváló jogtudósunk nem ítél egészen tárgyilagosan, midőn ezen nagy és egyetemes eszmeáramlatból való hiányozásunkat, az európai nemzetek haladásával szemben való hátramaradásunkat tisztán a nemesség szűkeblűségének, a magyar arisztokrácia és főpapság durva és nyers önzésének tulajdonítja.

Az ok mélyebben rejlik. A magyar nemzet Sz. István óta az európai nemzeteket mozgó eszmeáramlatok elől sohasem zárkozott el. Az európai nagy eszmék ha nem is születtek, de mindig termékeny talajra találtak a magyar földben. Sőt pl. a francia felvilágosodás előtt lezajlott nagy eszmeáramlatban, a vallásreformációban a mind merészebb és merészebb újítást fogadtuk el; s magyar földön született meg a legradikálisabban reformált keresztény vallás, a szombatosság v. judeizmus.

Azonban a török hódoltság után a német uralom alatt a 18. század első felében annyira elerőtlenedett, önmagáról annyira megfeledkezett, s a német uralom kihasználó politikája miatt a mívelt nyugattól annyira elrekesztetett a nemzet, hogy a többi európai nemzetekkel való versenyfutásra képtelenné vált.

Nem mondhatni ugyan, hogy a nemzet egyes kiválóbb fiai tudomással ne bírnának az európai változásokról, s hogy azon átalakulásokat nálunk is szükségesnek ne ítélnék. Hiszen kiváló magyar elmék s első helyen Batthyány Alajos gróf, azután Szaecsvay, Laczkovics János, Berzeviczy Gergely, Hajnóczy József, Benkő

Sámuel, Martinovics Ignác s mások fejtegetik magyar és latin nyelven a kor eszméit; s a francia felvilágosodás reformeszméit sürgető és az ezek ellen küzdő röpiratok száma — Concha Győző és Fraknoi Vilmos számítása szerint — meghaladja a 300-at. S a francia illuminációnak minden eszméje föltalálható ezen munkákban. Sürgetik a nemesi előjogok eltörlését, a papi vagyon saecularisatióját, a vallás egyenlőséget, a zsidó- és nőemancipációt, a pozitív kereszténységet, a szabad sajtót, a republikanus kormányformát, az egyenlőséget — egész a communismusig.

Azonban mégis ezek az eszmék üvegházi növényekként tünnek föl azokban a könyvekben jobbadán, melyeket a nemzet szükségleteihez, viszonyaihoz alkalmazni maguk a reformok indítványozói is kevésbé tudnak; s ha nem is kiesinyelhetjük azoknak a munkáknak az értékét, melyekből — saját bevallásuk szerint — egy Eötvös, Szalay, Csengery merítették később politikai ismereteiket: mégis ezek az eszmék a nemzet köztudalmába át nem mentek, s a nemzeti közfelfogás megnyilatkozásaként nem tekinthetők; a minthogy az ezen eszmék körül folytatott vitatkozásból a nemzet szemében nem a reformeszmék hirdetői diadalmaskodnak, hanem az ezen eszmék ellen közép-kori felfogással küzdő Szeicz Leó, egri szervita barát kerül ki győztesen.

S valóban azok az írók, kikre a nemzet abban az időben hallgatott, ezen eszméktől jórészt idegenek. Maga Bessenyei, ki ezen eszméket ismerte, s mindenben Voltaire tanítványa, megérteni és kellőleg méltatni őket nem tudta; a jobbagyságot pl. szükségesnek mondja föntartani; jobbagyság nélkül nem tudja elképzelni az emberi társadalmat. Dugonics András, Martinovicsban csak hiú és tanulatlan, stréber exbarátot lát; s bizony a nemzet sem tekintette Martinovicsot és társait nemzeti martíroknak.

VIII.

A felvilágosodás eszméit — mint tudjuk — a napoleoni háborúk után Európaszerte beállott abszolútizmus elnyomta. Nálunk ez igen könnyű szerrel ment. A nemzet véérébe azok az eszmék át nem mentek. A nemzet ez időbeli költői s a nemzeti közfelfogás kifejezői: Gvadányi, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi a legmerevebb konzervatívizmus képviselői.

Azonban mikor ezen eszmék a jelen század 30-as éveiben újra életre keltek, megtoldva még egy nagy eszmével, a nemzetiség

eszméjével, akkor ezen eszmék: a felvilágosodásnak, liberalizmusnak, szabadságnak, egyenlőségnek és nemzetiségnek nagy eszméi a magyar nemzetet is szívében találták. És épen emiatt az eszmeáramlatnak a melegében sarjadzott föl a magyar szellemnek leggazdagabb termés-kora, irodalmunknak aranykora. Ennek az eszmeáramlatnak hevében és kultuszában nőttek nemzeti s részben európai nagyságokká: Széchenyi, Deák, Kossuth államférfiaink, Katona, Kisfaludy K., Vörösmarty, Petőfi, Arany, Eötvös, Kemény költőink, Horváth Mihály, Szalay László, Erdélyi János tudósaink stb. stb.

Azon eszmeáramlatok közül, melyek ezer év óta az európai társadalmakat mozgatták, egyik sem érintett bennünket olyan mélyrehatóan, mint az, mely a 19. század első felét lázban tartotta. Ezen eszmék ezer éves nemzeti létünknek az alapját, bázisát: az ezer éves rendi alkotmányt változtatták meg gyökerében. Ezért idézték elő a legnagyobb rázkódást a magyar nemzeti lélekben, s azért szólaltak meg amaz eszmék a legtisztább lelkesedéssel a magyar lanton: Petőfinek világhírű lantján s Kossuthnak ragyogó ékesszólásában.

S azután míg ezek az eszmék a többi nagy európai államokban a 19. század első felében már mintegy másod virágzásként jelentkeznek, addig nálunk az első virágzás üdeségével, bűbájával kelnek ki. Ez adja meg a magyarzatát, miért foglalkoztatják a 19. század első felének mozgó eszméi legerősebben a magyar lelket s miért fejezik ki legtisztább lelkesedéssel a 19. század első felének törekvéseit a magyar föld szülöttei.

Az új szellem a nemzetiség eszméjének fakadásával jelentkezik. A 20-as és 30-as évek vezető államférfiak és költői: Felsőbüki Nagy Pál, Vörösmarty, Czuczor, Bajza, Garay, Kisfaludy Károly Magyarországnak faji megerősödését áhitozzák.

De már Kölesey és Deák országgyűlési beszédeiben, s Széchenyi korszakos politikai műveiben a felvilágosodás összes reformeszméi megszólalnak tiszta felfogásban, nemzeti viszonyainkra vonatkoztatva. S már Vörösmarty „*Gondolatok a könyvtárban*“ ez. remek bölcselmi költeménye nemcsak a nemzeti szabadságot, hanem az általános emberi szabadságot hirdeti, s ez eszmék beteljesedésétől várja a nemzet fölvirágzását, s az ezen eszmékért küzdő életet hirdeti áldásosnak, melyről elmondhatjuk, hogy „jó mulatság, férfimunka volt.“ S a 40-es évek irónál: Kuthynál, Vajda Péternél,

Czakónál, Kossuthnál, Szalaynál, Eötvösnél ezek az eszmék mindennapi imádsággá lesznek.

IX.

És ekkor, ezen eszmék legdúsabb tenyészésének az idején, a 40-es évek elején tűnik föl a magyar költészetben egy ifjú ízmos tehetség, kinek a köznapin fölülelemkedő tehetségét mindenki vallotta hat éves korától fogva, midőn a náluk vendégségen volt katolikus papokra azt a nem gyermeki észjárásra valló megjegyzést tette:

Mily különös, ezek az emberek mindenkinek adnak feleséget, csak maguknak nem.

Rendkívüli egyéniségének s fényes jövőjének pedig mindennek fölött erős tudatában volt önnönmaga. Kifejezést ad ennek nem egyszer diákkorából fönmaradt leveleiben; s midőn színész társai az ismeretlenség homályában élő ifjúnak ezen tulságos önérzetére tettek gúnyos megjegyzést és a nagy férfiak szobroeskáival telt kosárra mutatva, oda szóltak hozzá:

— Nézd, Sándor, ott van már a te borzos fejed is. — Petőfi komolyan, jósszerűen vágott vissza:

— Meglássátok, olyan szobrot emelnek még nekem, hogy mindnyájan leveszíték előtte a kalapotokat.

Ez a saját tehetségének rendkívüli voltát érző s dús tapasztalatokkal megrakott ifjú, Petőfi Sándor tűnik föl a 40-es évek elején a magyar irodalomban. Kereste eddig, s keresi még mindig a lelkében háborgó tehetségnek a működési kört, s a magyar társadalmi életben fellobbanó felvilágosodási eszmék, melyek eddig csak homályosan munkáltak lelkében, mostan olyan izzásba hozzák fantáziáját, hogy ennek vakító fénye elárasztja úgy a saját egyéniségét, mint homályba borít minden más világító fáklyát.

Születése és eddigi életének körülményei egyaránt közbejártszanak, hogy a felvilágosodásnak s a legszélsőbb demokratikus eszméknek legyen tántoríthatatlan híve, melyekkel különben is telítve volt a levegő.

A nép fia volt, a nép között folyt le eddigi élete, s összes emlékei hozzá kötötték a magyar néphez. Hihetetlen szenvedései — melyek közepette csak lobogó idealizmusa s jövőjének dicsőség-

ben való megingathatatlan hite menthette meg, úgy az elzüléstől, mint a kesernyés, beteges hangulattól — önkénytelenül is az elnyomottak, a szenvedők szószólójává tették. A szenvedést és szegénységet mondja egyik nyilatkozatában, az igazi erős jellem egyedüli jó dajkájának és nevelőjének.

A fennálló rend miatt szenvedett, csapásai korán meggyökeresítették lelkében minden az egyéni akarat szabad nyilvánulását gátló korlátnak, előjognak, szervilizmusnak a gyűlöletét.

S mindezekhez gazdag tapasztalatai, melyek komoly tanulmánnyal párosultak, képessé tették kora mozgató eszméinek gondolkodó férfiúhoz illő tiszta felfogására, a nélkül, hogy lelke ifjúságának harmata kiszáradt volna. Egy férfinak tiszta ismeretekkel alkotott szigoruan elvi állásponja nyilatkozik meg egyéniségében, párosítva az ifjú lélek lobogásával, az eszményeibe vetett megingathatatlan, romlatlan, naiv hittel.

X.

Kora mozgató eszméitől izzásba jött lelke, mindent ez eszmék világitásában fog fel a 40-es évektől fogva. Se szeri, se száma ezen eszméket lehelő költeményeinek. A világ összes tüneményeit ezen eszmékkel hozza vonatkozásba. Az élettelen és élő világban: az égi testek pályájában, a csárda romjaiban, az állatok életében, az alföldi róna képeiben, s mindenütt a szabadság lángbetűit olvassa.

Lelkét az elnyomott nép életének mozzanatai ragadják meg legerősebben. Már egyik legrégebb s legkiválóbb költeményében, melynek szépségeit eddig kevésbé méltányolták, — a „Farkaskaland“-ban szembeállítja az egyszerű nép ártatlanságát az úri osztály romlottságával. Már a 40-es évek elejéről való költeményeiben is kifejezést nyer többször az előjogokkal bíró nemesség iránt való gyűlölete. S ha ilyen irányú költeményt költői pályájának kezdetén kevesebbet írt is, ebből nem szabad többet magyaráznunk, mint azt, hogy a politikai napi kérdésekkel ekkor még kevésbé foglalkozott; de a kor eszméi munkáltak lelkében, s hogy egész tendenciózus voltukban csak később fejezte ki őket, annak okát a korabeli sajtóviszonyokban is kell keresnünk.

Költői pályájának második felében, 1846-tól fogva Petőfi belemerül a politikai élet mozgalmaiba, s költészete a magyar poli-

tikai élet hullámzásának is hű tükre. A legmerevebb politikai pártállás nyilatkozik meg költészetében. Izgat a nemzeti és demokratikus törekvések megvalósítása, s a régi rend megdöntése érdekében. A történelmi és mindennapi élet tüneményeiből is azok ragadják meg figyelmét, melyek a szabadság és zsarnokság, a jobbágyság és az úri osztály között való igazságtalan és jogtalan különbséget példázzák. Eszméit határozottan körvonalozza a nagy francia forradalom tanúlmányozásának hatása alatt a szociál-demokratikus köz-társaság elvének alapján.

S a kor törekvései, melyek Petőfi lelkét annyira magukkal ragadták s fantáziáját olyan erős izzásba hozták, nem csupán politikai hangulatú költeményeiben nyerne kifejezést, hanem minden költeményén nyomot hagynak, egész költészetének előadására átalakítható hatással vannak, s ezen a réven is Petőfi költészete forduló pontot jelez költészetünkben.

A kor eszméi, mint már említettem, az egyéniség értékét, jogát, tiszteletét vallják. S az egyéniség értékének a tudatából merészel Petőfi olyan őszinteséggel megjelenni költeményeiben, mint sem előtte, sem utána senki. Míg kora eszméinek tiszta felfogására nem jut, ifjúkori költeményeiben, egész 1843-ig Petőfi is Vörösmarty utánzóinak mesterkéltséget, túlfinomított, affektált hangján szól; de most a legközvetlenebb őszinteséggel tárja elénk lelkének tartalmát és sohasem mást.

S nincs is oka eszinált hangulatokat énekelni, mert ihlete kiapadhatatlan, mivel izzásba lévő fantáziája folyton új meg új gondolatokkal és érzésekkel telíti meg lelkét.

Egész valóját, szegénységét, nyomorát, hányt-vetett életét, minden örömét és bűjút elénk tárja leplezetlenül. S mivel lelke tiszta, szíve ártatlan, esze egészséges, költészetéből hiányzik a léhaság, ledérség, trágárság, alantas, undok, groteszk, megkülönböztetőleg korának rokon szellemű nagy költőitől, Burns Róberttől, Hugó Viktortól, Berangertől, főleg pedig Heinetől, kinél — Imre Sándor találó megjegyzése szerint — jóillatú és dögleletes egy gőz körbe van keverve. Petőfi fiatalabb, de komolyabb, nemesebb, őszintébb, igazabb mindannyinál, mint komolyabb nemzete is.

De a mint Petőfi az ifjú közönséges és alantos társaságok között nem veszítette el szívének romlatlanságát, lelkének nemesség-

gét, ép úgy nem lett a kiállott szenvedések következtében búskomorra, mint nagy olasz kor- és költő-társa, Leopardi, ki leverten lelkesít. Petőfi nem veszítette el élet- és emberszeretetét.

Költészetének közetlen őszinteségével, érzéseinek mindig igaz voltával a népköltészetre emlékeztet, melynek — mint Erdélyi János fejtegeti, — legfőbb jellemvonása az igazság, mivel a nép nem azért énekel, hogy másokat meghasson, hanem mert ő van meghatva.

XI.

Az őszinteségen és az igazságon kívül, még valami kapcsolja Petőfi költészetét a népköltészethez, a mi különben az előbbiből következik: az egyszerűség és természetesség.

Öntudatosan tartotta magát ehhez. Egyszerűen és természetesen, azaz híven adta elő érzéseit, úgy a mint támadtak s lelkében lefolytak.

Az érzelmek és gondolatok pedig nem úgy pattannak ki lelkünkől, mint Minerva a Jupiter fejéből. Megvan azoknak a rendes fejlődési folyamatuk előző és következő árnyalatokkal, s ezekből természetesen kibontakozó újabb csoportokkal. S míg a szóoknak és bölcselőnek, hogy meggyőzzön, eszméit és gondolatait azon mellékkörülményekkel együtt kell elmondania, melyeken eszméi és gondolatai fölépültek: addig a költőnek — hogy megindítson — érzéseivel és eszméivel együtt azon módozatokat is el kell mondanania, a mint lelkében támadtak. Ez adja meg költeményeinek az élénkséget és tökéletes kerekdedséget, az u. n. benső formát, mely két tulajdon a lírai költemények hatásának főfeltétele.

Hogy milyen utólréhetetlen nagy mester ebben Petőfi, elég lesz „A hazáról“ cz. költeményére hivatkozom. E költeményben egész közetlenséggel rajzolódik elénk, hogy a költő borongós hangulata, melyben a hazafias érzés a főelem, a képzettársulásoknak és külső tüneteknek hatása alatt miképen érzékíti meg nemzetének őseit, kikhez dicsőítő himnusokat zeng; majd a nemzetnek mai nyomorán elégiát ír s könnyeket hullat, melyek megenyhítik fájdalmát, s épen ezért a remény megnyugtató pirkadásának sejtetésével zárja be az egész érzelemláncolatot. Mennyi különféle érzés fejklik itt ki egymásból természetesen! S az egyes gondolatok és érzelmek között való árnyalatok alatt — mint a már sistergő ágyu

elsülését — lekötött érdeklődéssel várjuk, hova fog a költő hangulata fejlődni; s mikor kipattan a forró érzet és gondolat, bennünket is szíven talál és magával ragad.

Vegyük hozzá még, hogy az ilyen módon keletkezett érzelm-láncolat harmonikusabbá tételéhez hozzájárul még egy mozzanat, mely a költő eljárását a festőtől és szobrásztól megkülönbözteti. A költő az érzéseknek és tüneményeknek csak a lelkében maradt s fantázia kohójában egybeolvasztott emlékeit tárja elének. De a tulajdonképeni érzések, az elsődleges benyomások s a tünemények, melyek érzéseit lelkében felidézték, nincsenek előtte, mikor költeményt mond. A költő előtt nem áll ott a esárda, mikor leírja; ellenben a képíró, a minta után fest; alkotása jobban hozzá tapad a tárgyhöz; kevesebbet ad alkotásához a saját lelkéből.

S nem csupán a leíró költeményeknél jár el így a költő, hanem a tisztán líraiaknál is. Itt nem az eredeti érzéseket mondja el, hanem csak az érzéseknek az emlékeit.

S nagy különbség van e tekintetben a régibb és újabb lírikusok között.

A lélektan tanítása szerint u. i. a nyelvvel érzéseket nem lehet kifejezni, csak fogalmakat. S míg az előző századok lírikusai valóban fogalmakká alakított érzéseket zengenek költeményeikben, mi mindig bizonyos mesterkéltséget, természetellenességet szűl, s a közetlenség hatásának rovására esik: addig Burns, Heine, Beranger, Leopardi, de mindenek fölött Petőfi sokkal természetesebben jár el. Nem fogalmakká alakított érzéseket zen, hanem részint azon tüneményeket festi, melyek az érzések okozói lelkében, részint azon lelki tüneteket írja le, melyeket az érzések tartama alatt magán észlel. A költő ilyenformán mintegy eljátsza előttünk lelki állapottait, melyeket mi is átélünk.

S az elvont fogalmakká alakított érzések egyhangú és fárasztó áradata helyett mozgalmas és érdekes történeteket, megkapó helyzeteket nyerünk, melyek megindítják képzelődésünket, s mi bennünk is ugyanazon érzéseket keltik föl, melyek a költő lelkében munkáltak. S a művésznak épen az a feladata, hogy a mi képzelődésünknek munkát adjon, nem pedig, hogy a saját képzelőnének játékát bemutassa.

S az újabb lírikusoknak, főképp Petőfinak ezen ismertetem eljárása teljeseen föltalálható a népköltészetben is. Ismeretes vonása

főképen a magyar népköltészetnek, hogy ha fájdalmat, bánatot akar kifejezni a magyar nóta, nem találunk benne örökös jajveszéklést és siránkozást; viszont az öröm és vigalom megérzékítése nem csupán ujjongásból áll benne. Hanem az érzés hangulatát hordozó érdekes történeteket, megkapó helyzeteket találunk a nép dalaiban. A magyar nótában a merre a szerelmében csalódott legény jár, még a fák is sírnak, gyenge ágaikról a levelek hullnak; a falu rosszát — kinek apja, anyja jó ember volt — minden kutya megugatja messziről; a szegény árvának volt édes anyja is, ki keservesen nevelte, éjszaka font, nappal mosott érte; a bűnbe esett ember elbujdosnék messzire, de bárhova jut, ha az utczán végig megyen, újjal mutat reá minden gyerek. Mennyi érzés, mennyi fájdalom, bánat, önvád van itt kifejezve, pedig fájdalomról, érzésről szó sincs, csak történeteket, helyzeteket kapunk, melyek mi bennünk is azon érzéseket ébresztik föl, a melyek annak lelkét előntötték, kinek ajkán a nóta elhangzott.

Petőfi a lírai költés ezen ismertetem művészies eljárásában is utólréhetetlen mester, nemesak nálunk, de akár a külföldi irodalmat tekintjük is. Nincs költő, a ki a maga életének eseményeit, s a maga körül tapasztalt tüneményeket annyira be tudta volna olvasztani lirájába, mint ő. Egész pontossággal és részletességgel meg lehet írni az életrajzát lirája után; jól mondja, hogy tükör az ő lantja, melyből reá néz egész élete. S ennek lirájából megismerhető életnek egyetlen mozzanata sem érdektelen, mert nem önmagáért van elmondva, hanem az érzés hordozójaként; minden mozzanatot, mely a költő életéből költészetében megjelenik, az érzésnek jóleső melege hat át, s a kiapadhatatlan fantáziának fénye aranyoz be.

Ezek a gyorsan váltakozó jelenetek teszik a nyelv és verselés népiességén kívül helyzetdalaít annyira hasonlókká a magyar népdalokhoz. Ez a rendkívüli mozgalmasság lirájában okozza, hogy költeményei századszor olvasva sem untatók. Gyönyörködtetnek bennünket azok a változatos jelenetek, melyekben a költő lelkiállapotai játszódznak le előttünk.

Abban is a drámai költészettel való rokonságot tüntet föl a Petőfi lirája, hogy még a multban való érzéseit is megjeleníti, mint a dráma az eseményeket. Még megholt kedveséről, Csapó Etelkáról való dalai is ilyen megjelenített s előttünk eljátszott lelkiállapotokat

tárnak föl. Gyermekkori emlékeit pedig, hogy mennyi egyszerűséggel és művészettel varázsolja át a jelenbe „Szülőföldemen“ ez. költeményében, bőven fejtegeti — alig bírván fölragyni dicséretével — Salamon Ferencz említettem tanulmányában. Méltó párja ennek „A gólya“ ez. lírai rajz. Rendkívüli balladai rövidséggel élénkülnek meg úgy itt, mint egyéb költeményeiben az érzelmeket hordozó és kifejező történetek.

S a színek, jelenetek, életviszonyok, körülmények és természeti képek futó váltakozásai — mind az érzelmeik kifejezésének érdekében — olyan élénkséget, drámaiságot és hatást kölcsönöznek Petőfi lírájának, hogy páratlanul áll a világirodalomban.

S nem kell hinnünk, hogy Petőfi s az újabb lírikusok ezt a balladás előadást a lírában a népköltészettől tanulták, bár attól is vettek hatást, az is ösztönözhetette őket erre az eljárásra. De megtanította őket erre első sorban a korszak szelleme, mely az egyéniségnek a kultuszát hirdette. Ez bátorította fel őket a saját egyéni élményeikből venni a keretet (milieut) érzéseik és gondolataik kifejezéséhez olyan mértékben, mely eladdig páratlan volt. Petőfinek egykorú kritikussai, kik a kor szellemét felfogni nem tudták, s a régi minták után ítélkeztek, meg is rótták Petőfit untig, hogy minden csekélységet elmond költeményeiben, a mi magára vonatkoznék; közönségesnek, alantásnak, eszmékben és témákban szegénynek, kifogyottnak mondták e miatt. Petőfi költői egyénisége azonban hatásosabb és erősebb volt, semhogy ferde-nézetű kritikussainak kárhóztatása miatt letért volna a helyes utról, hova egészséges költői érzése hajtotta, a közönség lelkesedése követte, s az utókor helyeslése kíséri.

DR. RENCZ JÁNOS.